

Džihad proti McWorldu

Dve osnovni načeli naše dobe – tribalizem in globalizem – nesoglasje med njima v sleherni točki, razen v eni: oba utegneta predstavljati grožnjo demokraciji.

Tik za obzorjem tekočih dogodkov sta dve možni politični prihodnosti – obe goli in mrzli, nobena od njiju ni demokratična. Prva je retribalizacija velikih delov človeštva s pomočjo vojne in prelivanja krvi: grozeča libanonizacija nacionalnih držav, v kateri kultura meri svoje moči s kulturo, ljudje z drugimi ljudmi, plemo s plemenom – džihad v imenu stotine ozko zasnovanih verovanj, usmerjenih zoper vsakršno medsebojno odvisnost, vsakršno umetno socialno sodelovanje in državljanstvo vzajemnost. Druga se je porodila v nas z naletom ekonomskih in ekoloških sil, ki terjajo integracijo in uniformnost ter omamljajo svet s hitro glasbo, hitrimi računalniki in hitro hrano – z MTV, Macintoshem in McDonald'som silijo nacije v eno komercialno homogeno globalno mrežo: McWorld, ki ga vežejo skupaj tehnologija, ekologija, komunikacije in trgovina. Planet naglo razpada in se hkrati proti svoji volji spet sestavlja.

Ti dve težnji sta včasih opazni v isti deželi v istem trenutku: tako Jugoslavija, ki je še pred kratkim glasno zahtevala združitev z novo Evropo, razpada na koščke; Indija poskuša ostati zvesta svojemu slovesu kot največja svetovna država integralne demokracije, medtem ko močne nove fundamentalistične stranke, kakršna je hinduistična nacionalistična Bharatiya Janata Party, skupaj z nacionalističnimi morilci ogrožajo težko priborjeno enotnost. Države razpadajo ali pa na novo nastajajo: Sovjetska zveza je izginila skorajda čez noč, njeni deli pa tvorijo med seboj nove zveze ali pa se povezujejo s podobno mislečimi nacionalnostmi v sosednjih državah. Kot kaže, je medvojna nacionalna država, ki je temeljila na ozemlju in politični suverenosti, le prehodna oblika.

Težnje, kar v pričujočem tekstu imenujem sile džihada in sile McWorlda, delujejo z enako močjo vsaka v svojo smer, prvo vodijo paroksizmalna sovraštva, drugo pa univerzalistični trgi, prva znova ustvarja stare subnacionalne in etnične meje od znotraj navzven, druga pa poskuša te nacionalne meje od zunaj navznoter napraviti bolj porozne. Obema je skupno to, da ne ponujata veliko upanja državljanom, ki iščejo praktične načine za demokratično upravljanje svojih zadev. Če je prihodnost planeta v tem, da džihadova centrifugalna vihra meri moči z McWorldovo centripetalno črno luknjo, bo izid zelo verjetno nedemokratičen – tako bi postavil svojo trditev.

McWorld ali globalizacija politike

Dinamiko McWorlda tvorijo štirje imperativi: imperativ trga, imperativ virov, informacijsko-tehnološki imperativ in ekološki imperativ. S krčenjem sveta in zmanjševanjem poudarjenih nacionalnih meja so ti imperativi v medsebojni kombinaciji dosegli pomembno zmago nad razkolništvom in partikularizmom in ne nazadnje nad najbolj virulentno tradicionalno obliko – nacionalizmom. Zdaj so Evropejci tisti, ki so realisti, privrženci utopije pa tisti, ki nostalgično sanjarijo

o ponovnem vstajenju Anglije ali Nemčije, morda celo o ponovnem vstajenju Walesa ali Saške. Včerajšnji hrepeneč klic po enem svetu je prispeval k realnosti McWorlda.

Imperativ trga. Marksistične in leninistične teorije o imperializmu so predpostavljale, da bo prizadevanje za nenehno razširjujoče se trge sčasoma prisililo kapitalistične ekonomije, ki temeljijo na naciji, da bodo v iskanju internacionalnega ekonomskega imperija pritisnile ob nacionalne meje. Karkoli se je že zgodilo z znanstvenimi napovedmi marksizma, na tem področju se je izkazal za daljnovidnega. Danes so vse nacionalne ekonomije ranljive za nasilno poseganje večjih, transnacionalnih trgov, na katerih je trgovina svobodna, valute med seboj zamenljive, dostop do bank odprt, izpolnjevanje pogodb pa možno zaradi zakonske regulative. V Evropi, Aziji, Afriki, Južnem Pacifiku in v obeh Amerikah taki trgi uničujejo nacionalno suverenost in spodbujajo razvoj enot – mednarodnih bank, trgovskih združenj, transnacionalnih lobijev, kakršna sta OPEC in Greenpeace, informacijskih agencij, kakršni sta CNN in BBC, in multinacionalnih kooperacij, ki vse bolj ostajajo brez smiselne nacionalne identitete – ki ne izražajo ali upoštevajo nacionalnosti kot organizacijskega ali regulativnega načela.

Imperativ trga je tudi okrepil prizadevanje za mednarodni mir in stabilnost, prvega pogoja za učinkovito mednarodno ekonomijo. Trgi so sovražniki paroksizma, izolacije, razkolništva, vojne. Psihologija trga slabi psihologijo ideoloških in religioznih plastnosti in predpostavlja soglasje med proizvajalci in potrošniki – kategoriji, ki se zelo slabo prilegata ozko zasnovanim nacionalnim ali religioznim kulturam. Nakupovanje se ne meni za puritanske zakone, pa naj jih narekuje britanski paternalizem, ki zapira krčme, židovski ortodoksni fundamentalizem, ki strogo spoštuje sabat, ali pa puritanizem iz Massachusettsa, ki prepoveduje prodajo alkoholnih pijač ob nedeljah. V kontekstu skupnih trgov mednarodni zakon preneha biti vizija pravice in postane vsakdanji okvir za opravljanje poslov – izpolnjevanje pogodb, zagotavljanje, da se vlade držijo sklenjenih pogodb, reguliranje trgovskih in valutnih odnosov itd.

Skupni trgi zahtevajo skupni jezik, tako kakor zahtevajo skupno valuto ter proizvajajo skupne načine vedenja, ki so plod kozmopolitskega mestnega življenja kjerkoli po svetu. Komercialni piloti, računalniški programerji, mednarodni bankirji, specialisti za medije, opremljevalci vrtalcev nafte, znane osebe na področju zabave, ekološki storkovnjaki, demografi, računovodje, profesorji, športniki – vsi ti sestavljajo novo vrsto moških in žensk, za katere sta religija in kultura le obrobna elementa.

Čeprav bodo sociologi vsakdanjega življenja brez dvoma še naprej razlikovali med japonskim in ameriškim načinom, ima nakupovanje skupni pečat povsod po svetu. Ciniki bi utegnili celo trditi, da resnični cilj nekaterih revolucij, ki so se v zadnjem času zgodile v Vzhodni Evropi, ni bil svoboda in pravica do glasovanja, temveč dobro plačane službe in pravica do nakupovanja (čeprav je lažje pridobiti pravico do glasovanja kot potrošniško blago). Imperativ trga je potemtakem zelo močan, vendar ga ne glede na nekatere trditve o »demokraciji kapitalizmu« ni mogoče istovetiti z demokratičnim imperativom.

Imperativ virov. Nekoč so demokrati sanjali o družbah, katerih politična avtonomija naj bi trdno temeljila na ekonomski neodvisnosti. Atenčani so idealizirali to, kar so imenovali avtarkija, in so v nekem obdobju poskušali ustvariti način življenja, ki bi bil dovolj preprost in zmeren, da bi polis lahko postala resnično samozadostna. Biti svoboden je pomenilo biti neodvisen od katere koli druge skupnosti ali polis. Vendar niti Atenčani niso bili sposobni doseči avtarkije. Izka-

zalo se je, da je značilnost človeške narave odvisnost. V Periklejevem obdobju je bila atenska politika tesno povezana v cvetoč imperij, ki sta ga držali skupaj pomorska sila in trgovina – imperij, ki je celo takrat, ko je kazalo, da povečuje moč Aten, le-tem spodjedal neodvisnost in avtarkijo. Izkazalo se je, da gospodarja in sužnja povezuje njuna medsebojna nezadostnost.

Sanje o avtarkiji so za kratko obdobje prevzele tudi Ameriko devetnajstega stoletja, kajti premalo naseljena, neskončno radodarna dežela z obiljem naravnih virov in naravnimi mejami celine, ki jo na obeh straneh oblivata velika oceana, je mnoge spodbudila k razmišljanju, da bi Amerika lahko bila svet zase. Zaradi te preteklosti je bilo Američanom težje kot večini drugih sprejeti neizbežnost medsebojne odvisnosti. Vendar sta nagla izčrpanost virov celo v deželi, kakršna je naša, kjer se je nekoč kazalo, da so neizčrpani, in napačna distribucija plodne zemlje ter mineralnih virov na planetu celo najbogatejše družbe napravili odvisne od virov, mnoge druge nacije pa pahnili v nenehne obupne stiske.

Izkazalo se je, da vsaka nacija potrebuje nekoliko tega, kar ima druga; nekatere nacije nimajo tako rekoč ničesar, kar bi potrebovale.

Informacijsko-tehnološki imperativ. Razsvetljska znanost in tehnologije, ki izhajajo iz nje, so po svojem bistvu univerzalne. Njihova posledica je prizadevanje za opisna načela splošne uporabe, iskanje univerzalnih rešitev za posebne probleme in neomahljivo privzemanje objektivnosti in nepristranskosti.

Znanstveni napredek vsebuje in je odvisen od odprte komunikacije, skupnega diskurza, ki temelji v racionalnosti, od sodelovanja ter od nemotenega rednega dotoka in izmenjave informacij. Taki ideali so lahko hipokritske krinke za podpihovanje moči s strani elit, lahko so prikazani kot pomanjkljivi v mnogih drugih vidikih, vendar so posledica znanstvene ideje ter tako znanost in globalizacijo povezujejo v praktični zaveznici.

Posel, banke in trgovina so odvisni od dotoka informacij in jih spodbujajo nove komunikacijske tehnologije. Hardware teh tehnologij je pretežno sistemski in integriran – računalnik, televizija, CATV, satelit, laser, optična vlakna in mikročipske tehnologije v medsebojni kombinaciji ustvarjajo velike interaktivne komunikacije in informacijsko mrežo, ki potencialno lahko omogoči sleherni osebi na našem planetu dostop do sleherne druge osebe in je lahko vsak podatek, vsak bit na voljo vsakemu posamezniku. Če je bil avtomobil, kakor je nekoč dejal George Ball (ko je dal svoj blagoslov Fiatovi tovarni v Sovjetski zvezi med obdobjem hladne vojne), »ideologija na štirih kolesih«, potem so elektronski telekomunikacijski in informacijski sistemi ideologija pri 186.000 milijah na sekundo – kar z veliko nagljo zmanjšuje naš planet. Posamezne kulture govorijo posebne jezike; trgovina in znanost pa vse bolj govorita angleško; cel svet pa govori v smislu logaritmov in binarne matematike.

Poleg tega pa ukvarjanje z znanostjo in tehnologijo potrebuje, celo izsiljuje, odprte družbe. Satelitski posnetki ne upoštevajo nacionalnih meja; telefonske žice prodirajo v najbolj zaprte družbe. Potem ko so se fotokopirni stroji in pozneje faksi infiltrirali na sovjetske univerze in literarne kroge samizdata v osemdesetih letih in ko so se potem v komunističnih birokratskih kasarnah računalniški modemi razmnožili kot zajci, glasnost ni mogla biti več daleč. V njunih socialnih zahtevah sta skrivnost in znanost sovražnici.

Morda pa je software te nove tehnologije celo bolj globalizirajoč kot njen hardware. Informacijska roka iztegnjenega telesa mednarodne trgovine se dotika posebnih nacij in paroksizmalnih kultur ter jim daje skupni obraz, izklesan v Hollywoodu, na Madison Avenue in v Silicijski dolini. V osemdesetih letih je bil eden

od najbolj gledanih televizijskih programov v Južni Afriki The Cosby Show. Konec apartheida je bil že v procesu nastajanja. Razstavljavci na Cannesem filmskem festivalu leta 1991 so izrazili vse večjo zaskrbljenost zaradi »homogenizacije« in »amerikanizacije« globalne filmske industrije, ko je tretje leto zapored pri podelitvi nagrad dominiral ameriški film. Amerika dominira svetu na področju popularne kulture že precej dlje in precej bolj odločno. V novembru leta 1991 se je nekoč izolirana švicarska kultura hvalila s tem, da je na seznamu uspešnic na prvem mestu film Terminator 2, Scarlett na prvem mestu med knjigami in na področju glasbe Princova plošča Diamonds and Pearls. Nič čudnega torej, da Japonci celo hitreje kupujejo hollywoodske filmske studije kot Američani kupujejo japonske televizijske aparate. Tovrstna nadvlada na področju softwara bi dolgoročno utegnila biti precej pomembnejša kot nadvlada na področju hardware, saj so kulture postale močnejše od orožja. Kaj pomeni moč Pentagona, če jo primerjamo z močjo Disneylanda? Ali lahko šesto ladjeve dohiteva CNN? McDonald's v Moskvi in Coca Cola na Kitajskem bosta naredila več pri ustvarjanju globalne kulture, kot bi lahko kadar koli naredila vojaška kolonizacija. Delo opravijo blagovne znamke in ne toliko blago samo, saj prispevajo podobe življenjskega stila, ki spreminjajo percepcijo in izzivajo vedenje. Sestavljajo zapeljiv software skupne duše (včasih preveč skupne) McWorlda.

Pa vendar v vsem tem komercialnem svetu visoke tehnologije ni ničesar, kar bi dajalo videz demokratičnosti. Priča smo novim oblikam manipulacije in prikritega nadzora kakor tudi novim oblikam participacije, sprevrčajočim nepravilnim rezultatom trga kakor tudi večji produktivnosti. Potrošniška družba in odprta družba nista ravno identični družbi. Kapitalizem in demokracija imata nek medsebojni odnos, vendar je le-ta manj kot zakonska zveza. Učinkovit svobodni trg navsezadnje zahteva, da morajo biti potrošniki svobodni pri svojem glasovanju z dolarji glede konkurenčnega blaga, ne zahteva pa, da so državljani svobodni pri glasovanju o svojih vrednotah in prepričanjih med tekmujočimi političnimi kandidati in programi. Svobodni trg je cvetel v Čilu, ki ga je vodila hunta, na Tajvanu in v Koreji, ki jima vlada vojska, in v preteklosti v različnih avtokratskih evropskih imperijah in njihovih kolonialnih posestvih.

Ekološki imperativ. Vpliv globalizacije na ekologijo je kliše celo za svetovne voditelje, ki se s tem sploh ne ukvarjajo. Dovolj dobro vemo, da bi nemške gozdove lahko uničili švicarski in italijanski požrešniki bencina, ki so polnjeni z osvinčenim bencinom. Prav tako vemo, da bi življenje na našem planetu lahko zadušili s plini tople grede, ker hočejo biti brazilski kmetje del dvajsetega stoletja in zato požigajo tropski deževni gozd, da bi očistili malo zemlje za oranje in zato, ker se Indoneziji preživljajo s tem, da svoje bujne džungle spreminjajo v zobotrebce za izbirčne japonske restavracije, da spreminjajo kočljivo ravnotežje kisika in dejansko luknjajo naša globalna pljuča. Toda ta ekološka zavest ni pomenila le večjega zavedanja, ampak tudi večjo neenakost, saj modernizirane nacije poskušajo zaloputniti vrata za seboj, rekoč nacijam v razvoju: »Svet si ne more privoščiti vaše modernizacije; naša modernizacija ga je docela izžela!«

Vsi štirje imperativi so transnacionalni, transideološki in transkulturalni. Vsak izmed njih velja v enaki meri za katolike, žide, muslimane, hindujce in budiste; za demokrate in totalitariste; za kapitaliste in socialiste. Sanje razsvetljenstva o univerzalni racionalni družbi so se v precejšnji meri udejanile – vendar v obliki, ki je komercializirana, homogenizirana, depolitizirana, birokratizirana.

rana in seveda radikalno nepopolna, saj je namreč gibanje v smeri McWorlda v tekmi s silami globalnega propada, nacionalnih razhajanj in centrifugalne korupcije. Te sile, ki delujejo v nasprotno smer, pa so bistvo tega, kar imenujem džihad.

Džihad ali libanonizacija sveta

OPEC, Svetovna banka, Združeni narodi, mednarodni Rdeči križ, multinacionalna korporacija... to so institucije, ki izražajo globalizacijo. Vendar pa se pogosto kažejo kot neučinkoviti odzivi na resnične igralce sveta: nacionalne države in v vse večji meri subnacionalne frakcije v nenehnem uporu zoper uniformnost in integracijo – celo take vrste, ki jih predstavljata univerzalni zakon in pravica. Naslovi redno govorijo o teh igralcih: to so kulture in ne dežele; deli in ne celote; sekte in ne veroizpovedi; uporne frakcije in odpadniške manjšine, ki so v vojni z globalizmom, pa tudi s tradicionalno nacionalno državo. Kurdi, Baski, Portoričani, Osetijci, vzhodni Timoržani, Quebežani, katoliki Severne Irske, Abhazijci, Japonci s Kurilskih otokov, Zulujci iz Inkathe, Katalonci, Tamilci in seveda Palestinci – ljudstva brez dežele, ki domujejo na ozemlju, ki ni ozemlje njihove nacije, ki si prizadevajo za manjše svetove, obdane z mejami, ki bi jih izločile iz modernosti.

Tu je na delu zelo močna ironija. Nacionalizem je bil nekoč združevalna sila, gibanje, ki naj bi združilo ločene klane, plemena in kulturne fragmente pod novimi asimilacijskimi zastavami. Toda, kot je zabeležil Ortega y Gasset pred več kot šestdesetimi leti, je nacionalizem potem, ko je zmagal, spremenil svojo strategijo. V dvajsetih letih tega stoletja in danes spet je pogostejše reakcionarna in delilna sila, ki bo raztreščila prav tiste nacije, ki jih je nekoč pomagala zacementirati skupaj. Sila, ki ustvarja nacije, je »inkluzivna«, je napisal Ortega v *The Revolt of the Masses*. »V obdobjih konsolidacije je nacionalizem pozitivna vrednota in vzvišen standard. Toda v Evropi je vse skupaj več kot le konsolidirano in ni nacionalizem nič drugega kot manija...«

Zaradi te manije v svetu po koncu hladne vojne tlijo vroče vojne; mednarodno prizorišče je le nekoliko bolj združeno, kot je bilo ob koncu velike vojne v obdobju, ko je živel Ortega. Lansko leto je potekalo več kot trideset vojn, večina je bilo etničnih, rasnih, plemenskih ali religioznih, seznam nevarnih področij pa se po vsem videzu ne zmanjšuje. Kakšen novi svetovni red!

Cilj mnogih izmed teh manjših vojn je sprememba meja, implozija držav in ponovna zagotovitev paroksizmalnih identitet: beg pred topimi in vztrajnimi imperativi McWorlda. Način je džihadov: vojna ni sredstvo politike, ampak znak identitete, izraz skupnosti, konec v sami sebi. Celotam, kjer ni vojne z orožjem, obstajajo frakcionaštvo, secesija in prizadevanje za vse manjše skupnosti. Dodajte k seznamu nevarnih dežel še tiste, v katerih je tveganje visoko: v Švici in Španiji separatisti z Jure in baskovski separatisti še vedno potrjujejo vrednote prastarih identitet, včasih v jeziku bomb. Hiperrazkroj v nekdanji Sovjetski zvezi se bo verjetno nadaljeval v isti meri kot doslej – ne le da bo Ukrajina neodvisna od Sovjetske zveze, ampak bo tudi Besarabska Ukrajina neodvisna od Ukrajinske republike; ne bo le Rusija ločena od nekdanje zveze, ampak bo tudi Tatarstan ločen od Rusije. Vpričo Jugoslavije celo razdružene, nekdanje sovjetske nesocialistične republike, ki so nekoč tvorile Sovjetsko zvezo, dajejo videnje integriranosti, saj jugoslovanske sektaške domovine vznikajo znotraj dejanskih domovin kakor semena v semenih. Kurdska neodvisnost bi ogrozila ozemeljsko integriteto štirih nacij na Srednjem

vzhodu. Že pred sedanjo kataklizmo je Sovjetska Gruzija od Sovjetske zveze zahtevala avtonomijo, vendar se je pozneje morala soočiti s svojimi Osetijci (164.000 v republiki s 5,5 milijona prebivalcev), ki so zahtevali lastno samoodločbo znotraj Gruzije. Abhazijska manjšina v Gruziji je storila enako. Celó dobra volja, ki so jo oblikovali nekoč obetavni kanadski protokoli z Meech Laka, je v nevarnosti, saj frankofonski Quebec spet grozi z odcepitvijo od federacije. V Južni Afriki je bil odstop od apartheida zelo težko dosežen, in sicer šele takrat, ko je prepir med plemensko identificiranimi člani Zulujcev iz Inkathe in člani Afriškega nacionalnega kongresa grozil, da bo evropski rasizem nadomestil s plemensko vojno med domorodci. Po tridesetih letih poskusov integracije, ki so potekali ob uporabi kolonialnega (angleškega) jezika kot združitelja, se Nigerija zdaj ukvarja z mislijo o jezikovnem multikulturalizmu – kar bi lahko pomenilo kulturni razpad nacije v stotine plemenskih fragmentov. Celó Sadam Husein je imel korist od grožnje z džihadom znotraj svoje države, in sicer tako da je izkoristil obnovljena plemenska in religiozna vojskovanja za to, da je spremenil lanskoletne smrtne sovražnike v obotavljive zaveznike iraške nacionalnosti, ki jo je bil skorajda uničil.

Odmirajoči komunizem je odtrgal tanek lažen sloj internacionalizma (delavci sveta združite se!) in tako razkril etnične predsodke, ki niso le odvrtni in globoko vsajeni v ljudi, ampak so tudi vse bolj morilski. Stara nadloga Evrope, antisemitizem, se je vrnil z maščevalnostjo, vendar je le eden izmed mnogih antagonizmov. Vse preveč preprosto se kaže prestavljanje zgodovinske prestave v vzratni položaj in na ta način prehajanje iz komunistične diktature nazaj v plemensko stanje.

Med plemeni obstaja bojno polje tudi na področju religije. (»Džihad« je bogata beseda, katere generični pomen je »boj« – navadno boj duše, ki naj prepreči zlo. Če je uporabljen v verski vojni, je uporabljen zgolj v referenci z boji, kjer je napadena vera, ali z boji z vlado, ki prepoveduje uporabo islamske vere. Moja uporaba te besede je retorična, vendar sledi tako novinarski praksi kakor tudi zgodovini.) Ali se spominjate tridesetletne vojne? Katere koli že oblike razsvetljskega univerzalizma so nekoč poveljevale take zgodovinske oblike monoteizma, kot so judaizem, krščanstvo in islam, dejstvo je, da so mnoge od njih v moderni inkarnaciji paroksizmalne in ne kozmopolitske, jezne in ne ljubeče, proselitske in ne ekumenske, fanatične in ne racionalne, sektaške in ne deistične, etnocentristične in ne univerzalistične. Rezultat tega je, da so podobno kot nove oblike hipernacionalizma novi izrazi verskega fundamentalizma razkolniški in razbijajoči, nikoli pa niso integrativni. To je religija, kakršno so poznali križarji: boj do smrti za duše, ki bodo, če jih ne bodo rešili, za vedno izgubljene.

Posledica ozračja džihada je propad civilnosti v imenu identitete, propad prijateljskih odnosov v imenu skupnosti. Mednarodni odnosi so včasih prevzeli obliko vojne med bandami – kulturalne konjske bitke, kjer so nastopale plemenske frakcije, ki naj bi bile sublimirane kot sestavni deli večjih nacionalnih, ekonomskih, postkolonialnih in ustavnih enot.

Vse temnejša prihodnost demokracije

Te precej melodramatične »tableaux vivants« pa ne povedo cele zgodbe. Ne glede na vse svoje napake imata namreč džihad in McWorld tudi značilnosti, ki privlačijo. Vendar moramo ponoviti, da te privlačne značilnosti niso povezane

z demokracijo. V svojem impulzu nista McWorld in džihad niti malo demokratična. Nobeden od njiju ne potrebuje demokracije: nobeden od njiju ne promovira demokracije.

V svetu, ki je obseden z džihadom, se McWorldu posreči, da je videti precej zapeljiv. Prinaša mir, napredek in relativno enotnost – čeprav na račun neodvisnosti, skupnosti in identitete (ki na splošno temelji na razliki). Primarne politične vrednote, ki jih zahteva globalni trg, so red, mir in svoboda – kot je razvidno iz besednih zvez »svobodna trgovina«, »svobodni tisk«, »svobodna ljubezen«. V določeni meri so potrebne človekove pravice, ne pa tudi državljanstvo ali participacija – in nič več socialne pravičnosti in enakopravnosti, kot je potrebno za promocijo učinkovite ekonomske produkcije in potrošnje. Zdi se, da multinacionalne korporacije včasih raje poslušajo z lokalnimi oligarhi, ker lahko s šefi obravnavajo vse najpomembnejše zadeve. Despoti, ki ubijajo svoje prebivalstvo, niso problem, če se ne ukvarjajo s trgov in se ne vojskujejo s svojimi sosedi (usodna napaka Sadama Huseina). Med trgovskimi partnerji je predvidljivost več vredna od pravice.

Vzhodnoevropske revolucije, ki so navidezno nastale zaradi skrbi v zvezi z globalnimi demokratičnimi vrednotami, so se zelo naglo izrodile v brezglav tek v splošni smeri svobodnih trgov in njihovih televizijsko promoviranih nakupovalnih središč. Vzhodnonemški Neues Form, to pogumno združenje intelektualcev, študentov in delavcev, ki je vrglo stalinistični režim v Berlinu leta 1989, je trajalo le šest mesecev v nemški mini različici McWorlda. Potem pa je odprlo pot denarju in trgov ter monopolom z Zahoda. V času prvih vsenemških volitev si je že s težavo zagotovil tri odstotke glasov. Na drugih krajih postaja vse bolj očitno, da bo glasnost odšla, perestrojka – definirana kot privatizacija in odpiranje trgov zahodnim kupcem – pa bo ostala. Tako razumljivo prizadevni so novi vladarji Vzhodne Evrope in kakršne koli že enote se oblikujejo iz ostankov Sovjetske zveze, da bi si pridobile dostop do reklame, trgov in tehnologije – cvetočih valut McWorlda – pripravljene so razprodati demokratične perspektive, da bi pridobile te cvetoče valute: ne le stare totalitarne ideologije in modele dirigirane gospodarske proizvodnje, ampak tudi nekatere možne domače eksperimente s tretjim načinom, potjo med kapitalizmom in socializmom, kakršne so gospodarske kooperative in načrti za delniško lastninjenje podjetij s strani zaposlenih, ki imajo goreče zagovornike na Vzhodu.

Džihad prinaša drugačne vrednote: močno lokalno identiteto, smisel za skupnost, solidarnost med sorodniki, sosedi in sodeželani v ozkem smislu. Vendar pa tudi zagotavlja paroksizem in temelji na izključljivosti. Solidarnost je zagotovljena z vojno proti outsiderjem. In solidarnost pogosto pomeni pokornost hierarhiji pri vladanju, fanatičnost v verovanju in zabrisanje individualnih jazov v imenu skupine. Spoštovanje voditeljev in nestrpnost do outsiderjev (in do sovražnikov »znotraj skupine«) sta značilnosti tribalizma – kar bi zelo težko imeli za prijem, s katerim bi kultivirali nove demokratične žene in može, ki so sposobni sami upravljati svoje zadeve. Tam, kjer so v družbah, ki se znova tribalizirajo, tako v Evropi kot v tretjem svetu, izpeljali nove demokratične eksperimente, je bil njihov izid pogosto anarhija, represija, preganjanja in prihod novih, nekomunističnih oblik zelo starih vrst despotizma. V preteklem letu je bila Havlova žametna revolucija v Češkoslovaški ogrožena zaradi partizanov »Češke« in Slovaške kot neodvisnih enot. Kaže, da je Indija le nekoliko manj razcepljena zaradi prerivanja sikhov, hindujcev, muslimanov in Tamilcev, kot je bila takoj po odhodu Britancev pred več kot štiridesetimi leti.

V tolikšni meri, kot imata bodisi McWorld ali džihad naravno politiko, se je le-ta izkazala za antipolitiko. Za McWorld je to antipolitika globalizma, ki je birokratski, tehnokratski in meritokratski, osredotočen (kakor je napovedal Marx) na upravljanje stvari – vendar ljudi kot poglavitno stvarjo, ki jo je treba upravljati. V svojih politično-ekonomskih imperativih so McWorld vodila tržna načela *laissez-faire*, ki postavljajo na prvo mesto učinkovitost, produktivnost in dobrotelost na račun civilne svobode in samoupravljanja.

Za džihad je bila antipolitika tribalizacije izrecno antidemokratska: enostrankarsko diktatorstvo, vlada, ki jo predstavlja vojaška hunta, teokratski fundamentalizem – pogosto povezani z različico Führerprinzipa, ki daje moč posamezniku, da vlada v imenu ljudstva. Celo indijska vlada, ki se že desetletja bori za oblikovanje demokracije za ljudi, ki jih bo prav kmalu za milijardo, hrepeni po velikih voditeljih; in za vsakega Mahatma Gandhija, za vsako Indiro Gandhi ali Radživa Gandhija, ki jim ga ubijejo fanatični morilci, se zdi, da jih Indijci želijo nadomestiti z nekom, ki jih bo odrešil njihove svobode.

Konfederalna opcija

Kako je lahko zagotovljena in vzpostavljena demokracija v svetu, katerega primarne težnje so v najboljšem primeru brezbržne do njega (McWorld) in v najslabšem primeru v globoki antitezi do njega (džihad)? Moje mnenje je, da bo globalizacija sčasoma porazila retribalizacijo. Etos materialne »civilizacije« se doslej še ni srečal z oviro, ki je ne bi mogel odstraniti. Ortega je v dvajsetih letih mogoče res doumel, kaj je ključ za našo lastno prihodnost v prihajajočem tisočletju.

Vsakdo vidi potrebo po novem življenjskem načelu. Toda, kakor se pogosto zgodi v podobnih primerih – nekateri ljudje poskušajo razrešiti položaj z umetno intenzifikacijo prav tistega načela, ki je pripeljalo do propada. To je smisel »nacionalističnega« izbruha, ki se je dogodil v zadnjih letih. . . . stvari so vselej šle po tej poti. Poslednji prepir, najdaljši prepir, poslednji vzdih, najgloblji vzdih. Prav na večer, ko naj bi izginile, se pojavi intenzifikacija meja – vojaških in ekonomskih.

Džihad utegne biti poslednji vzdih pred težnjami McWorlda. Po drugi strani pa Ortega ni bil prav posebno daljnoviden; mir in internacionalizem je napovedal tik pred blitzkriegom, pred svetovno vojno, holokavst pa je povzročil razpad starega reda. Vendar pa je demokracija način, kako si izmenjujemo očitke z realnostjo, kako naše aspiracije grajajo zgodovino. In če retribalizacija ni gostoljubna demokraciji, pa je vendarle vseeno oblika demokratičnega vladanja, ki lahko obsega tako paroksizem kot komunitarianizem, oblika, ki ju lahko celo reši njunih napak in ju napravi tolerantnejša in bolj participatorna: decentralizirana participatorna demokracija. In če je McWorld brezbržen do demokracije, potem je vendarle vseeno oblika demokratične vladavine, ki se dovolj dobro prilega globalnim trgov – reprezentativna vladavina v svoji federalni, ali še bolje, konfederalni različici.

S svojo skrbjo za odgovornost, zaščito manjšin in univerzalno pravno državo bi konfederaliziran reprezentativni sistem služil političnim potrebam McWorlda prav tako dobro, kot to zdaj počenja oligarhični birokratizem ali meritokratski elitizem. Kakor že lahko vidimo, mnoge nacije lahko preživijo dolgoročno le kot konfederacije, ki lokalnim področjem, manjšim od »nacij«, priznavajo obsežno jurisdikcijo. Branje, ki ga priporočamo demokratom enaindvajseteta stoletja, ni Ustava

Združenih držav Amerike ali francoska Deklaracija o pravicah človeka in državljanov, ampak člani konfederalne pogodbe, tega nenadoma tako primerne dokumenta, ki je sestavljal trinajst ameriških kolonij v nekaj, kar se je takrat kazalo kot ohlapna konfederacija neodvisnih držav, danes pa se zdi kot nova oblika političnega realizma, kakor bodo potrdili veterani Jelcinove nove Rusije in nova Evropa, oblikovana v Maastrichtu.

Na enak način tudi participatorna in neposredna oblika demokracije, ki vključuje državljanov v državljanske aktivnosti in državljansko sodbo in je precej več kot zgolj glasovanje in odgovornost – sistem, ki sem ga poimenoval »močna demokracija« – ustreza političnim potrebam decentraliziranih skupnosti enako dobro, kot so ustrezale teokratske in nacionalistične strankarske diktature. Za lokalna sosetva ni nujno, da so demokratična, vendar pa so lahko taka. Prave demokracije so cvetele v pomanjšanih okoljih: duh svobode, je dejal Tocqueville, je lokalni. Participatorna demokracija, če ni v naravnem nasprotju s tribalizmom, kaže v pogojih paroksizma privlačnost, ki je ni mogoče zanikati.

Vendar pa bo demokracija v sleherni od teh različic še vedno ovirana zaradi nedemokratičnih in antidemokratičnih trendov v smeri uniformnega globalizma in netolerantne retribalizacije, ki sem ju opisal v tem sestavku. Da bo demokracija lahko vztrajala v našem pogumnem novem McWorldu, bomo morali storiti dejanja zavestne politične volje – kar je v teh razmerah možno, vendar komajda verjetno. Politična volja zahteva precej več kot na hitro opravljen transfer institucij. Podobno kot transfer tehnologije, temelji transfer institucij na neumni predpostavki o uniformnem svetu, ki je nekoč podžigal domišljijo kolonialnih upravnikov. Razširjanje angleškega pravosodja v kolonije z izvažanjem lasulj. Naj vzhodnoindijska trgovska družba deluje kot avantgarda britanskih svobodnih parlamentarnih institucij. Današnji dobronamerni hitri urejevalci teh zadev v National Endowment for Democracy in v Kennedy School of Government, v sindikatih in fondacijah in univerzah, ki z gorečnostjo vzdržujejo stike z Vzhodno Evropo in tretjim svetom, upajo, da bodo izvedli demokratizacijo na daljavo. Pošlji Bolgariji po pošti parlament. Pošlji po faksu Bill of Rights šri Lanki. Pošlji s telegramom Kambodži malo običajnega prava.

Vendar pa je Vzhodna Evropa že dokazala, da uvažanje svobodnih političnih strank, parlamentov in tiska ne more vzpostaviti demokratične civilne družbe; vsiljevanje svobodnega trga pa utegne imeti celo povsem nasproten učinek. Demokracija raste od spodaj navzgor in je ni mogoče vsiliti od zgoraj navzdol. Civilna družba se mora zgraditi odnotraj navzven. Institucionalna nadstruktura pride na vrsto zadnja. Poljska lahko postane demokratična, vendar pa lahko tudi ravna obzirno s papežem in za temelj svoje politike postavi katolicizem, kar ima lahko negotove posledice za demokracijo. Bolgarija lahko postane demokratična, vendar pa ji utegne biti bolj povšeči plemenska vojna. Nekdanja Sovjetska zveza lahko postane demokratična konfederacija, lahko pa se razvije v anarhično in slabotno konglomeracijo trgov, kjer se bodo prodajale blago in storitve drugih nacij.

Demokrati si morajo prizadevati poiskati lastne demokratične impulze. Vselej obstaja želja po samoupravljanju, vselej kakršen koli izraz participacije, odgovornosti, soglasja in reprezentacije, celo v tradicionalnih hierarhičnih družbah. Le identificirati jih je treba, dregniti, nekoliko preoblikovati in vključiti v nove demokratske prakse, ki imajo domač vonj. Tisti med demokratizatorji, ki so vztrajni, utegnejo na koncu preživeti ali prehiteti one, ki so hitri in sposobni, saj bodo namreč imeli čas in potrpljenje za sprotno raziskovanje razmer in za prilaganje svojega tempa spreminjajočim se okoliščinam. Tragično je, da je demokracija, ki

hiti, pogosto videti podobno, kot je bila leta 1794 videti Francija ali Kitajska leta 1989.

Prav gotovo je mogoče, da bo najbolj privlačen demokratski ideal vpricho brutalnih realnosti džihada in togih realnosti McWorlda konfederalna zveza napol avtonomnih skupnosti, manjših kot so nacionalne države, ki bodo povezane v regionalno ekonomsko zvezo in trge, ki so večji od nacionalnih držav – participatorno in samoopredeljujoče se načelo v lokalnih zadevah bo na dnu, reprezentativno in odgovorno načelo pa na vrhu. Nacionalna država bi imela manjšo vlogo kot doslej, suverenost pa bi izgubila nekaj svoje politične moči. Geslo zelenega gibanja »Misli globalno, deluj lokalno« bi tako dejansko opisalo ravnanje politiki.

Ta vizija izraža le ideal, vendar takega, ki ga zelo verjetno ne bodo udejanili. Svoboda, je nekoč zapisal Jean-Jacques Rousseau, je hrana, ki jo zelo hitro pojemo, a zelo težko prebavimo. Vendarle pa je demokracija vselej odigrala do konca svojo vlogo, čeprav je imela malo upanja na uspeh. Demokracija ostaja tako oblika skladnosti, ki veže tako kot McWorld, kakor tudi sekularna vera, ki je po možnosti tako poživljajoča kot džihad.

Prevedla ZLATA GORENC